

## OB STODVAJSETI OBLETNICI ROJSTVA ANTONA UKMARJA



6. decembra 1900 se je na Proseku rodil eden najvidnejših primorskih revolucionarjev Anton Ukmar. Njegova življenjska pot je poučna zgodba primorske zgodovine. Je podoba Kraševca, ki je v času najhujše fašistične strahovlade deloval v tajni organizaciji Borba, se obenem v okviru delavskega gibanja povezoval z italijanskimi protifašisti, se na bojiščih Španije, Etiopije, Francije in Italije z orožjem zoperstavil frankizmu, fašizmu in nacizmu in se po povratku v domače kraje boril za priključitev Primorske k matični domovini. Osebnostno so ga oblikovale družbene razmere s konca prve svetovne vojne, ki je na Krasu opustošila naravo in razdejala vasi, prebivalstvo pa je pestila huda lakota. Številni vojaki se niso vrnili s fronte, veliko jih je bilo

trajno pohabljenih, smrt pa ni kosila samo na frontah. Ljudje so umirali tudi zaradi bolezni, ki so bile največkrat posledica skrajne revščine. Ljudje so doumeli, da so jih v klavnico poslali njihovi oblastniki in kronane glave so padale druga za drugo. Vrelo je po vsej Evropi, delavci pa so se najbolj prepoznavali v vrednotah oktobrske revolucije.

Primorsko je ob koncu vojne okupirala Italija, začelo se je raznarodovanje, na oblast pa se je vzpenjal fašizem. Ukmar se je s sedemnajstimi leti zaposlil na železnici in se za vse življenje zapisal delavskemu gibanju. Proletarski internacionalizem, ki ga danes nekateri označujejo slabšalno, je bil v obdobju skrajnega izkoriščanja delavcev in klavnice, ki jo je pomenila vojna, povsem naravna izbira za brezpravne. Tako kot tudi pozneje, ko se je bilo treba upreti nacifašizmu.

Italijanska oblast je po zasedbi Primorske premestila v notranjost Italije veliko število državnih uslužbencev. Ukmarja so kot železničarja premestili v Genovo, kjer je bil sprejet v mladinsko organizacijo italijanske komunistične stranke, leta 1926 pa tudi v samo stranko. Zaradi tega so ga odpustili iz službe in ga aretirali. Vrnil se je na Prosek in se pridružil nastajajoči protifašistični organizaciji Borba. Sodeloval je pri požigu proseškega Ricreatoria, šolske ustanove namenjene poitalijančevanju. Ker



mu je grozila aretacija, se je leta 1929 umaknil v Ljubljano, nato pa je v začetku tridesetih let v Parizu sodeloval pri Delu, skupnem komunističnem glasilu KPI in KPS. Kot član KPI je na kongresu italijanskih komunistov v Koelnu poročal o fašističnem nasilju nad primorskimi Slovenci. Stranka ga je zatem poslala na izobraževanje v Sovjetsko zvezo in od tam leta 1936 v Španijo. Postal je politični komisar oddelka obveščevalne službe pri španski armadi, v bojih na Ebru pa je bil komisar čete mitraljezcev. Po umiku republikanske vojske je bil interniran v Franciji. KPI ga je marca 1939 skupaj s še dvema tovarišema poslala v Etiopijo kot inštruktorja pri osvobodilnem gibanju, ki se je borilo proti italijanski okupaciji. Hudo je zbolel za rumeno mrzlico in se leta 1941 vrnil v Pariz, kjer so ga aretirali. Po pobegu iz zapora je pomagal ustanavljati partizanske enote po Južni Franciji, po kapitulaciji Italije pa je bil poslan v Ligurijo, kjer je leta 1944 postal komandant 6.operativne cone italijanske partizanske vojske. Leta 1945 je prevzel poveljstvo nad Genovo in vodil bitko za osvoboditev mesta. Ljudje so ga imeli za junaka, Angleži in Američani so mu podelili visoko odlikovanje, mestne oblasti pa naziv častnega meščana Genove.



Junija 1945 se je vrnil v Trst in se vključil v politično delo v okviru izvršnega komiteja KP Julijske krajine in vodstva slovensko italijanske socialistične zveze. Bil je predsednik odbora OF za Svobodno tržaško ozemlje, ukvarjal pa se je tudi z gospodarskim razvojem, saj je prav on ustanavljal in celo poimenoval številne gospodarske družbe, ki so pozneje v coni B postale nosilke gospodarskega razvoja. Zaradi njegove vloge pri organiziranju velike tržaške stavke so ga preganjale angloameriške zasedbene oblasti in ponovno je okusil zapor. Bil je trn v peti italijanskim nacionalistom, po razkolu v delavskem gibanju, ki ga je v letu 1948 povzročila resolucija Informbiroja, pa tudi Vidalijevim kominformovcem. Ti so mu hudo zamerili odločitev za Tita. Obdobje Kominforma je doživljal kot osebo tragedijo, saj je moral kot revolucionar, ki je bil vezan na Kominterno, izbirati med Moskvo in lastnim narodom. Odločil se je na temelju svoje trdne narodne zavesti in svojih moskovskih izkušenj s stalinizmom.



V Trstu zanj ni bilo več varno. Moral se je paziti pred agenti različnih obveščevalnih služb, pred fašistističnimi škvadrasti in pred pretepači, ki so jih nad »titovce« pošiljali Vidalijevi kominformisti. Zato je pogosto spreminjal bivališče, leta 1954 pa je bil službeno premeščen v Ljubljano. Leta 1956 se je z ženo Nelo in hčerko Dunjo preselil v Koper, kjer je čez nekaj let dočakal upokojitev. Vodil je organizacijo Zveze borcev, bil je član številnih političnih teles, kot zaslužnega revolucionarja so ga imenovali tudi v svet republike, za rekreacijo pa je obdeloval košček zemlje. Po otoplitvi odnosov z

italijanskimi komunisti je obnovil in vzdrževal tudi stike tudi z njimi. Posebej dobrodošel je bil v Genovi, kjer so ga imeli za svojega.

Druga polovica dvajsetega stoletja je navrgla povsem nove probleme, ki jim številni starejši revolucionarji niso mogli več povsem slediti. Kot upokojenec je bil sicer politično še dejaven posebej v ZZB in v združenju španskih borcev. Pozorno je sledil političnim dogajanjem, domačim in mednarodnim. Iskreno se je veselil slehernega koraka naprej v procesu dekolonizacije in v tem okviru predvsem napredovanja socializma, ki je v šestdesetih letih preteklega stoletja postal, če uporabimo Kardeljev izraz, svetovni proces.

Kljub izkušnjam iz Sovjetske zveze in Španije, kjer je spoznal stalinistično manipuliranje z bojem svetovnega delavstva, se nikoli ni odpovedal proletarskemu internacionalizmu. In kljub hudemu razočaranju, ki ga je zanj pomenila kominformovska gonija tudi proti njemu osebno, je ohranjal upanje na vnovično poenotenje socialističnih sil. Kot »vojščak svetovne revolucije« se nikoli ni želel sprijazniti z dejstvom, da so šle pač stvari svojo pot in da enotnega mednarodnega delavskega gibanja preprosto ni bilo več.



Ohranil je močno čustveno navezanost na prvo državo socializma. Avgusta 1968 ga je hudo pretresla sovjetska okupacije Češkoslovaške. Spominjam se pogovorov z njim iz tistega časa. Ko smo ga spraševali o njegovem mnenju, ni bil nič kaj zgovoren. Poudarjal je, da je to tragedija. Seveda je obsojal sovjetsko intervencijo, jezil pa se je tudi na Dubčka, češ, zakaj ni poslušal Titovih svaril. Je pa soglašal s tedanjimi mladinskimi protesti proti okupaciji.

Sicer pa je vse življenje ostal radoveden. Zanimalo ga je prav vse. Vsak dan je hodil »na komitet«, kot je rekel. Navadno je namreč prišel zjutraj na kavo v bližnjo kavarno, kjer je slišal, kaj je novega. Za vsakogar je najprej vprašal, »če je naš«. Največ se je družil s soborci svoje generacije. Ni maral frazarjenja in nikoli ni uporabljal birokratske frazeologije. Imel je izrazit smisel za humor. Govoril je preprosto in ob tem nikoli ni zatajil govornice iz svoje domače vasi. Če je v družbi kdaj padla kakšna pripomba na njegov Prosek in Prosečane, jih je nemudoma vzel v bran češ: »Ni res! To pravijo Kontovelci!« V družbi se je vselej razživel, rad je zapel in neizmerno rad je imel slovensko pesem.

Pa še en spomin nanj naj povem. Zveza rezervnih oficirjev je pri Dekanih priredila preizkus v streljanju. In čeprav tedaj že močno v letih je Ukmar vsem nam veliko mlajšim pokazal, kako se stvari streže. Puško je prijel tako naravno, kot star birokrat svinčnik in jasno je bilo videti, da je ne drži v rokah prvič. In tudi glede števila zadetkov je gladko presegel večino veliko mlajših od sebe. Leta 1978 je doma mirno zaspal in se zjutraj ni več prebudil.

V Kopru so po njem poimenovali trg pred starim pristaniščem, kjer je najraje posedal, in šolo na Markovcu, nedavno tega pa je bil o njem posnet tudi film. Nič čudnega, saj je bilo vse njegovo življenje podobno napeti filmski zgodbi, ki pa ni izmišljena.



Avtorji filma so se ob koncu vprašali, ali je bil Ukmar junak, ali terorist. Vprašanje je seveda le retorično. Vendar velja opozoriti, da sodi veliko ljudi o preteklih dogodkih skozi današnja očala. Ukmar in njegovi soborci so bili pač ljudje svojega časa, ki jih ni mogoče razumeti izven tega okvira in brez poznavanja obdobja, ki so mu pripadali. Oblikovali so se na barikadah, v strelskih jarkih, skozi ilegalno delo in ne v salonih ali parlamentih. Borili so se proti najbolj surovi obliki barbarstva, fašizmu in nacizmu, proti kateremu je bilo vse

govoričenje in pisarjenje brez moči. Zalegel je le oborožen boj.

V filmu je na temeljih dokumentov povedano, da so Ukmarju vse življenje sledile obveščevalne službe, po vojni tudi jugoslovanska. Do določene mere je to sicer razumljivo, saj se je Jugoslavija po Kominformu bala sovjetskih agentur, Ukmar pa je v tridesetih letih delal za Kominterno. V dokumentih ni sledi o tem, da bi jugoslovanske službe ugotovile kakršnokoli Ukmarjevo povezavo s Sovjeti.

Zgodovinarji iz razpoložljivih listin niso mogli v celoti rekonstruirati Ukmarjevega življenja, sam pa o sebi ni veliko pisal. Tudi pričevanja sodobnikov so omejena na poznejša obdobja, saj tistih iz zgodnejših obdobja že dolgo ni več. Mogoče bo kdaj prišel na dan še kak dokument, dotlej pa moramo sklepati na osnovi tistega, kar vemo. In sicer, da je bil Ukmar samostojna osebnost. Seveda je bilo njegovo delovanje v Moskvi sredi tridesetih let pa tudi v okviru španske državljanske vojne pogojeno s tedanjimi razmerami. Moral je izpolnjevati naloge, ki so mu jih zastavili pri Kominterni. Toda sosledje dogodkov dokazuje, da je bil predvsem primorski revolucionar in borec proti fašizmu.



Skozi vse življenje ga je spremljalo vprašanje o razmerju med razrednim in nacionalnim. Življenjska pot ga je oblikovala v internacionalista, prav tako njegovo

komunistično prepričanje. Ostal pa je neomajno narodno zaveden in je s tem tudi samemu sebi dokazoval, da proletarski internacionalizem in slovenska narodna zavest nista nezdržljiva. Slovensko narodnostno vprašanje vključno s položajem primorskih Slovencev je kljub njegovi svetovni odisejadi ohranilo osrednje mesto v njegovem razmišljanju. O njem je pisal že v tridesetih letih prejšnjega stoletja, že ob koncu dvajsetih je v okviru organizacije Borba dejavno posegel v boj za združitev Primorske z matico, po povratku v domače kraje leta 1945 pa se je temu boju posvetil kot eden voditeljev primorske Osvobodilne fronte.

Boris Kralj



**Osnovna šola Antona Ukmarja**